

Eğitim Sistemi, Engellenme ve Sağlamcılık

*Burak Sarı*¹

Bir gazete köşesine ilştirilen haber, bir sosyal medya etiketi, televizyonda bir altyazı... “Engelli çocuk okul kapısından geri çevrildi.” Belki haber o an ekranda kayar gider ama yıllar içinde sürekli güncellenir. İsimler değişir, yüzler değişir ama içerik değişmez. Bazen bir görevlinin yaptığı ayrımcılıkta, bazen sağlamcı velilerin tahammülsüzlüğünde güncellenir o haber.

Bazen de farklı biçimleriyle düşer sayfamıza. “Azimli engelli annesinin yardımıyla sınavı kazandı.” “Kahraman baba her gün engelli çocuğunu sırtında okula götürüyor.” Hani insan merak ediyor, gazetecilik soru sormayı gerektirmez mi? Soru sormayan gazeteci meslek etiğini çiğnemiyor mudur? Elbette bu sorunun yanıtı evet ama eşitsizlik uygulayan yetkili, tahammülsüz veli, her olayı popülist bir şekilde ele alan gazeteci; engellilik konusunda aynı bakış açısına sahip. O bakış açısı sağlamcılık (ableism); yeti çeşitliliklerini bir eksiklik olarak gören ve sistemin ihtiyacına göre yaratılmış normalden beslenen bir ideolojidir. Sağlamcılığa göre “normalin” ölçütlerine uymayan herkes eksik ve kusurlu. Bu tamamen ayrımcı bir bakış açısıdır. İnsan yeti çeşitliliklerine uygun düzenlemelerle engel kabul edilen birçok şeyi aşar. Zaten bugün artık aşılmakta olsa da, sakatlık mücadelesine önemli bir katkısı olan sakatlığın sosyal modeli de buradan yola çıkar. Engellilik durumunu fiziksel bir eksiklik değil, toplumsal bariyerlerden kaynaklı bir engellenmişlik olarak niteler. Kapsayıcı ve erişilebilir bir tasarım bugün engel kabul edilen birçok şeyin engel olmadığını gösterir.

Peki, sağlamcılık eğitime nasıl yansıyor? Bana ilk yansıması anaokulunda olmuştu. Mahallemizdeki anaokuluna yazdırmıştı annem beni. Okula kayıt sırasında hiçbir problem olmamıştı. Ben ilk günü tamamlayıp evime dönmüştüm. Ertesi gün hiç hoş karşılanmadım. Kayıt sırasında hiçbir problem çıkarmayan müdür, ertesi gün diğer çocukların önünde “Bu kör çocuğun burada ne işi var?”

¹ buraksari2014@gmail.com

diyerek anaokulu maceramı sonlandırdı. Aynı muameleye körler okulunu bitirip liseye başlayacağım sene de maruz bırakılmışım. Birçok okul beni “Onların kendi özel okulları var” diyerek geri çevirdi. Oysa körler için lise yoktu. Olmamalı da zaten. Körler için ayrı lise, ayrı üniversite, ayrı ülke ve nihayet ayrı bir dünya mı oluşturulacaktı?

Alışkın olduğumuz bir başka yöntemde de “Onlara uygun araç gereç yok. Öğretmenlerimiz bu konuda yetkin değil” gibi bahaneler. Burada iş “özel gereksinim” kavramına gelip dayanıyor ama onu ayrı bir yazı konusu olarak ele almayı tercih ederim. Zira bu kavram en temel gereksinimleri “özel gereksinim” olarak kodluyor; kör bir öğrencinin ders çalışmak için erişilebilir kaynak talep etmesi, ortopedik engelli birinin erişilebilir tuvalet beklentisi gibi şeyler özelmış gibi sunuluyor. Böyle olunca da “Şimdi sırası değil, kaynak yok, yaparız bir ara” mantığı devreye giriyor. Şimdilik bu kadarıyla, sadece hayatımızdan çıkarmamız gereken bir kavram olduğunu belirtmekle yetineyim.

Bir de her kapıdan çevrildiğimizde yüzümüze sıralanan bahaneleri anlatırken hep “onlar” diyerek söze başlanır ya da konuşma sonlandırılır. Çünkü sağlamlığın en temel özelliklerinden biri engelli özneyi muhatap almamaktır. Okulda, mağazada, hastanede, kısacası her yerde bu kural işler genellikle. Konunun öznesi olan engellinin en yetkin olduğu alanlarda da bu böyledir.

Elbet bu muhatap almama durumu, engelli özneyi eşit kabul etmemekle ilgili. Yani yine sağlamlığın bir yansıması. Tüm sorunların kökeninde adı konulmamış bu eşit görememe hali yatıyor. Bu, toplumsal koşulların da eşitsiz şekillenmesine neden oluyor. “Normal” kabul edilen çoğunluğa göre tasarlanıyor her şey. O nedenle kapsayıcı olmuyor, erişilebilirlik sorunları yaratıyor.

Bu yazı bir merhaba mahiyetinde. İlerleyen yazılarda körler ve farklı engel gruplarının taleplerini detaylı ele alacağım. Körlük dışındaki engel gruplarına dair bilgileri ilgili engel grubunun öznelerinden derleyeceğim. Çünkü bir özne olarak, benim adıma konunun öznesi olmayanların konuşmasını kabul etmem. O nedenle de diğer özneler adına konuşmayı da etik bulmam.

Burada “normal” sağlamlık ve eşitsizlik üzerine düşünmek istedim. Birkaç örnekle bu eşitsizliği somut olarak anlatayım.

Körler açısından en büyük sorunlardan birisi kaynak sorunu. Braille kaynak kitaplar hâlâ geç gelebiliyor. Yardımcı kaynaklara Braille formatında ulaşabilmek neredeyse imkânsız. Müzik gibi çeşitli branşların lise kitapları yok. Kitaba erişim sorununun acilen çözülmesi gerekiyor. Okul binalarının erişilebilirliği yeterli olmayabiliyor. Aslında çok kolay çözülebilecek erişilebilirlik sorunları “özel gereksinim” kalıbına sıkıştırılıp ertelenebiliyor. Mesela öğrenciliğimde beden derslerinde hep sınıfta oturdum ya da diğer öğrencilerin katıldığı bazı aktivitelere dahil edilmezdim. Oysa her öğrenciyi aktivitelere katmanın yolları vardır ve öğrenciyi dışta bırakmak açık bir ayrımcılıktır.

Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, öyle özel taleplerimiz yok. Herkesle aynı anda, erişilebilir biçimde eğitime ve hayata katılmayı talep ediyoruz. Hele hele teknolojinin çoğu alanda her şeyi kolaylaştırdığı bir çağda bahanelere sığınmak çözüm olmuyor. Çünkü hayatın kendisi bahaneleri geçersiz kılıyor. Kapsayıcı tasarımla, sağlancı önyargıları bir tarafa bırakarak daha eşit bir yaşamı kurmak mümkün. Hatta yaşamın doğasına aykırı olan bu eşitsizliği sürdürmekten daha kolay. Gelin bahanelere sığınıp eşitsizlikleri derinleştirmek yerine sağlancılığımızla yüzleşmeyi deneyelim. Belki bugüne kadar çözümsüz sandığımız sorunların çözümsüz olmadığını görürüz. Ne dersiniz?